

Илијана Чутура
Педагошки факултет, Јагодина

ПОРЕДБЕНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ СА ВРЕМЕНСКИМ ПРИЛОГОМ

У раду је анализирано неколико типова функција и усмерености прилога у поредбеним конструкцијама: случајеви у којима је комплемент у функцији адвербатива, случајеви у којима поредбена конструкција кореспондира и са другим адвербативом или са рекцијском допуном глагола, усмереност временског прилога у комплетиву на копулативни предикат или његове елементе. У поредбеним конструкцијама које се односе на именички појам, прилог је везан за именички појам у комплетиву, али не прекида ни своју везу са предикатом.

Кључне речи: поредбена конструкција, временски прилог, поредбена реч

Питање простора и пажње које поредбене конструкције треба да имају (а традиционално немају) у науци о језику¹, отвара се и у анализирању, иначе разноврсних, поредбених конструкција са временским прилогом. Констатација да се прилог у њима, па и оне саме, односи на глаголску реч стоји само делимично. Временски прилог може бити носилац оваквих конструкција, али и њихов део; он може, дакле, бити усмерен и на други прилог или придев у поредбеној конструкцији, као што ће се у прегледу грађе показати.

Ако на моменат саме прилоге оставимо по страни, поставља се питање сврставања и дефинисања поредбених речи:

„Ако ради провере исправности класификацијског поступка упоредимо као *девер* са *увек девер*, и *шобоже девер* – као ће пре личити на речцу *шобоже* него на прилог *увек* итд.(...) Друга су ствар као *да* и као *шито*, те *него да* и *него шито*: те се скупине јављају у функцији везника (као `везнички изрази`). Поредбене речи *као*, *него*, *а камо ли*, *а где ли* и сл. - треба дакле сврстати у речце – те поредбене конструкције уведене њима одвојено посматрати од предлошко падежних (ове друге су рекцијског постања и природе).“²

1 В. Ј. Јовановић, Р. Симић, *Српска синтакса*, 245–6; 1130–32.

2 Исто, 247.

* * *

У првој групи примера комплемент је у функцији адвербатива, функционално усмерен на предикат:

Као увек, мора да претера. (Д. Ћосић, Греш, 281)

Као и увек, још од првог чекања Милене, осећа и страх да неће доћи, па га свладава измишљањем непријатних догађаја и стрепњом да јој се неко зло догодило. (Д. Ћосић, Верн, 142)

Као увек, Баки је настојао да смањи сваки издатак и откине од сваког поклона који везир чини. (И. Андрић, ТХ, 378)

Прилог може бити, и често јесте, само део комплетива. Најчешће, када је прилог *увек* део конструкције, други део се везује за њега функционишући као рестриктор. Тако рестриктор сужава значење прилога *увек*, који, са своје стране, обележава апсолутност онога што је означено предикатом, а омеђено датим временом или околностима на које реферише остатак комплетива:

Овај први пријем био је, *као увек зими*, у приземном Дивану. (И. Андрић, ТХ, 38)

Не, овога пута није се завршило, *као увек раније*, победничким билтеном ни мировним уговором који Француској доноси нове територије и царској војсци нове ловорике, него напротив повлачењем и расулом. (И. Андрић, ТХ, 455)

Расправљали су, *као увек* кад би се видели, о односима између Цркве и Наполеона... (И. Андрић, ТХ, 367)

Као увек у сличним приликама, као некад у случају младог новског капетана, Давил је осећао око себе жив зид од лица и очију, хладних и немих као по прећутном договору, или загонетних, празних и лажљивих. (И. Андрић, ТХ, 441)

У оквиру поредбене конструкције јављају се, наравно, и други, нефреквентативни временски прилози, кад други адвербатив има функцију додатног прецизирања:

Све је почињало опет изнова, *као и преклане* у ово доба године, као и раније, 1805. и 1806. године. (И. Андрић, ТХ, 409)

У наредној групи примера поредбена конструкција, која се и даље односи на предикат, додатно кореспондира и са адвербативом. У првом примеру то је *о иразницима, без срдачности и приснијег додир*, у другом *истим пушем, у исти саи, пуш своје школе*, у трећем читав низ адвербатива, у четвртном *нагло*:

Конзули су се виђали о празницима, без срдачности и приснијег додира, *као и досада*, и будно пратили један другог радним даном, али без мржње и претеране ревности. (И. Андрић, ТХ, 385)

Ето, тај и такав професор Васиљевић ишао је тога јутра 1. маја 1906. године, *као вазда*, истим путем, у исти сат пут своје школе. (И. Андрић, КнаО, 161)

Живео је, *као и дошлага*, весело и расипнички, својски и слободно, везујући се или сударајући се, без плана и рачуна, са Турцима и хришћанима, не покуравајући се ником и ничем, служећи само својој жељи да се освети Аустрији. (И. Андрић, КнаО, 15)

У тим мислима прекинуо га је фра Иво који се, *као увек*, нагло дигао, оштро опомињући младог капелана... (И. Андрић, ТХ, 421)

Јасно је да се наведени адвербативи не би могли изоставити из ових реченица без велике штете по њихов смисао, јер реферишу на исте квалитете глаголске радње, те да према њима стоје у односу функционално сличном апозицијском. Такав однос омогућен је и степеном функционалне независности поредбене конструкције у реченици. Уопште, по степену аутономије у исказу, поредбене конструкције се и саме приближавају апозицији:

„Сетимо ли се апонираних конструкција, наметнуће нам се закључак да између ових типова – апозиције и компарације – постоји интересантна сличност и разлика. Оба су типа на прелазу између напоредности и зависности. Само што је код апозиције неравнотежа међу члановима приметна у сфери називних функција, а код компарације – код синтаксичких. Ово значи да је поредбени члан синтаксички зависан од поређеног, уз одржање пуне садржинске аутономије употребљених лексема.“³

У следећим примерима, читава поредбена конструкција кореспондира и са рекцијском допуном глагола:

И поздравивши се кратко, одмах је продужио свој пут, избегавајући, *као увек*, чаршију и главне улице и бирајући споредне сокаке. (И. Андрић, ТХ, 424)

...баш га брига што се свет запалио, што ће најдаље до пролећа Хитлерове бомбе падати на Београд, *као јуче и данас* на Варшаву и Краков. (Д. Ћосић, Греш, 488)

Не, овога пута ствар се неће завршити *као раније*, тријумфалним билтенима ни победничким мировним уговорима! (И. Андрић, ТХ, 455)

Уколико је временски прилог у комплетиву усмереном на копулативни предикат, ситуација је слична као у случајевима са глагол-

3 Ј. Јовановић, Р. Симић, *Српска синтакса*, 249.

ским предикатом. Прилог може бити језгро конструкције, усмерен на цео предикат:

Здрав је и одличан ђак, *као и увек*. (Д. Ћосић, Греш, 210)

– Баш као и ми, Срби – Слободан Јовановић се зловиво смеје, тресући се читавим погуреним телом, што је Вукашину, *као и увек*, непријатно. (Д. Ћосић, Греш, 339)

или се односити на предикатив или његов део:

Али на улици, ван куће, све му је некако друкчије *но јуче*, но што је било знано, увек исто, његово. (Д. Ћосић, Греш, 277)

Мишко је Владимиру био надахнут и убедљив *као ретко кад*, па му је праштао оне мане због којих га је синоћ онолико мрзео... (Д. Ћосић, Греш, 486)

У поредбеним конструкцијама које се односе на именички појам (у нашим примерима увек у функцији субјекта, мада не постоји такво ограничење), прилог је везан за именички појам у комплетиву, али не прекида ни своју везу са предикатом, јер читава поредбена конструкција функционише ослањајући се на предикат реченице, приписујући субјекту и именичком појму у комплетиву исти предикат. Ово се јасно показује симетријом поређеног и поредбеног појма у односу на предикат (*као ишшо је Мехмед-паша некад шврдио да је он жртва својих симпатија за Француску*):

Као и некада Мехмед-паша, везир је тврдио да је он жртва својих симпатија за Француску. (И. Андрић, ТХ, 436)

... везир се обрадовао, иако је у ствари већ знао за ту вест, честитао и зажеleo да Наполеон напредује *као некада* Кир, праведни освајач. (И. Андрић, ТХ, 452)

Било је и доста травничких бегова на коњима и пешака који су ишли донекле, јер Ибрахим-паша није одлазио криомице и праћен општом мржњом, *као некада* Мехмед-паша. (И. Андрић, ТХ, 467)

Временски прилог се може у поредбеној конструкцији односити и на прилошки или придевски садржај:

У тим мојим „ликвидаторским данима“, појмио сам дубље *но икад*, природу сукоба истине и вере, стварности и идеала у борцу. (Д. Ћосић, Греш, 305)

То његово старо питање о смислу жртве, данас га обузима болније можда *но икад до овога дана*, и не окончава га одговором. (Д. Ћосић, Греш, 522)

Фон Митерерова глава говорила је исто *као лане*, на растанку, горко и злурадо: ... (И. Андрић, ТХ, 410)

Задовољан што га опет не преклиње да раскине са Савком, уплашена да ће га она заразити туберкулозом, нежан као увек према њој, утеша је некако, доследан својим начелима: ... (Д. Ћосић, Греш, 259)

Није реткост да управо временски прилог буде поређени елемент:

И раније је било таквих путника намерника али *никад* као ове године, кад је почео поход на Русију, и никад оволико настраних, сумњивих и неваљалих. (И. Андрић, ТХ, 445)

Што се места поредбене конструкције у организацији исказатиче, закључићемо, прегледајући наведену и разврстану грађу, да поредбени комплемент најчешће бива „привучен“ оним конституентима на које се односи; он „има углавном слободну линеарну дистрибуцију, али да та дистрибуција ипак унеколико зависи од синтаксичке позиције коју има у конструкцији“⁴.

На крају, навешћемо неколико примера поредбених зависних реченица у којима временски прилог функционише као одредба предиката али и као одређење временског опсега поређења:

Спасава га Вера која улази, он пољуби снаху и помилова је по коси као *увек* што чини. (Д. Ћосић, Греш, 71)

Људи су причали да је слична зима била пре двадесет и једну годину, али је, као што *увек* бива, ова изгледала љућа и тежа. (И. Андрић, ТХ, 456)

И све ће опет бити као што је, по божјој вољи, *одувијек* било. (И. Андрић, ТХ, 532)

На повратку из Конака, Давил је, путем, као што се то *често* дешавало, измењао неколико речи са Давном. (И. Андрић, ТХ, 416)

Везир, који је био хром у десну ногу (зато су га у народу звали Топалпаша), ишао је жустро и брзо као што *често* иду баш хромии људи. (И. Андрић, ТХ, 38)

Степеновање садржаја исказаног предикатом у односу на временски период може се извршити и другим речцама (*акамоли*, *некмоли* и сл.), што, уосталом, важи и за друге типове поредбених конструкција. Наводимо примере који нису поредбене конструкције у ужем смислу, али скрећу пажњу односом речце и временског прилога:

Хасанага, који је одувек био познат као сладострасник и човек неумерен у тим стварима, није се ни прве године задовољавао само својом женом, *а сада пођошову*. (И. Андрић, КнаО, 89)

4 Исто, 1132.

Сам је одржавао и дотеривао све предмете и давао о њима опширна и занимљива објашњења посетиоцима, којих је било доста, *нарочито леџи*. (И. Андрић, КнаО, 97)

Извори:

И. Андрић, ТХ – Андрић Иво, *Травничка хроника*, Сабрана дјела Иве Андрића, Свјетлост, Сарајево, 1976.

И. Андрић, КнаО – Андрић Иво, *Кућа на осами*, Сабрана дјела Иве Андрића, Свјетлост, Сарајево, 1976.

Д. Ћосић, Греш – Ћосић Добрица, *Грешник*, БИГЗ, Београд, 1985.

Д. Ћосић, Верн – Ћосић Добрица, *Верник*, Свјетлост, Сарајево, 1991.

Литература:

Гортан-Премк Даринка: *Тийови и врџије речи*, Јужнословенски филолог L, Београд 1994, 125–126.

Грицкат Ирена: *Прилози и њихов однос према придевима и придевским значењима*, Наш језик XI, св. 3–4, Београд 1961.

Грицкат Ирена: *О једној особености прилога и прилошких синџагми у српскохрватском језику*, Наш језик XII, св. 3–6, Београд 1962.

Ивић Милка, *О прилошкој детерминацији глаголског предиката*, Јужнословенски филолог LIV, Београд 1998, 1–6.

Поповић Љубомир, *Ред речи у реченици*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд 1997.

Ристић Стана, *Начински прилози у савременом српскохрватском књижевном језику*, Институт за српскохрватски језик, Београд 1990.

Ристић Стана, *Речице као јединице лексичког система*, Научни састанак слависта у Вукове дане 22/2, Београд 1994, 155–161.

Симић Радоје, *Уз теорију о врџама речи*, Наш језик XXVII/3–4, Београд 1987.

Симић Радоје, Јовановић Јелена: *Српска синџакса I-IV*, Јасен, Никшић 2002.

Ilijana Čutura

COMPARATIVE CONSTRUCTIONS WITH TEMPORAL ADVERBS

Summary

The paper shows analyses of several types of functions and types of orientation of adverbs in comparative constructions: the cases in which the complement functions as adverbative, the cases in which comparative construction additionally corresponds with another adverbative, object or obligatory adverbial, orientation of temporal adverb in the completive to the copulative predicate or its' parts. In the comparative constructions which refer to an noun, the adverb is bounded to the noun but it still corresponds with the verb.